ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОБЗАРСТВА У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЗМУ
СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІEDUCATIONAL POTENTIAL OF KOBZAR ART IN THE FORMATION
OF PATRIOTISM AMONG MODERN YOUTH

Статтю присвячено розгляду основних теоретичних питань патріотичного виховання учнівської молоді засобами сучасного кобзарства. Актуалізовано проблему патріотичного виховання та формування національної самосвідомості учнів, охарактеризовано ставлення педагогічних працівників до питання формування патріотизму як духовної складової частини особистості. Патріотизм виступає важливим елементом духовно і морально розвиненої особистості. У статті акцентовано увагу на тому, що виховання патріота і справжнього громадянина України є одним із першочергових завдань сучасної школи. Також за сучасних умов проблема патріотичного виховання й усвідомлення унікальності своєї нації є дуже важливою. Саме сьогодні Україна переживає процес національного відродження, своєрідного «ренесансу». Події останнього п'ятиліття зумовлюють необхідність винесення питання патріотичного виховання учнівської молоді на передній план, оскільки повага і любов до України – це ті якості, що виступають факторами повноцінного розвитку людини та її духовного зростання. Інструментом, який допомагає у вихованні патріотизму серед учнівської молоді, вважаємо кобзарство, що протягом століть існує в нашій державі як музичний, культурний та історичний феномен.

З метою поглибленого аналізу проблеми розглянуто такі поняття, як «кобзарство» та «кобзарське мистецтво». Зроблено акцент на історичному аспекті виникнення і поширення кобзарства в Україні. На базі наукових досліджень вітчизняних авторів дано вичерпну характеристику поняття «патріотичне виховання» у контексті формування національно свідомої особистості. Запропоновано методи та форми ознайомлення учнів зі зразками кобзарського мистецтва, сформульовано доцільність патріотичного виховання методами кобзарства на уроках музичного мистецтва, оскільки цей жанр є невід'ємною складовою частиною музичної культури України.

Ключові слова: кобзарство, патріотизм, духовність, національна самосвідомість, учнівська молодь.

The article is focused on the research of leading theoretical principles of patriotic education in school. There are two main problems which are raised in the article: the problem of patriotic education on the pattern of national self-identification and the problem of the lack of attention of lecturers towards formation of patriotic values of the personality. Patriotism – is necessary part of the comprehensively developed personality, thus the problem of patriotic education of Ukrainians as the key direction of the modern school is accented in this article. In the conditions of national renaissance and constant development in Ukraine the problem of patriotic education and realization of national distinctiveness becomes extremely important. The events of the several past years have caused the consideration of raising the question about patriotic education in school particularly because respect and love towards Ukraine – are those features which determine the complete mental development and personal growth. The kobzar tradition has been forming during several centuries in our country and we can watch its different manifestations. The kobzar tradition is offered to be one of the keys which may help to raise the patriotic spirit among modern students. In order to analyze the problem was made the research on the difference between topics of kobzar tradition and kobzar traditional art. The main attention was dedicated to the historical aspects of its emergence and spread in the area, its connection with Ukrainian art and history. On the base of the scientific research was given the characteristic to the notion of the patriotic education in the context of the development of national self-identified personality. This investigation has shown the actual need to use the songs of kobzar in the curriculum for further patriotic education and love to Motherland. There are shown the main ways how to make students acquainted with kobzar art, its history and profound effect on the development of our nation on the lessons of music.

Key words: kobzar art, patriotism, spiritual values, national self-identity, modern youth.

УДК 373.3/5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-1.3>

Жданкіна А.В.,
аспірант кафедри педагогіки
та психології
Кременецької обласної гуманітарно-
педагогічної академії
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Суспільство невпинно розвивається: відбуваються реновації в технологіях, науці й освіті, покращується рівень життя, створюються комфортні умови для існування людства. За умов науково-технічного прогресу спостерігається різнобічне переосмислення людиною загальних цінностей, дедалі більше переваги надається її власним чи суспільним досягненням. Відбувається заміщення духовного та піднесеного осяжним і матеріальним, оскільки цінності та якості, які ще донедавна були необхідними для кожної особистості, втрачають свою актуальність.

Патріотичне виховання учнівської молоді – чи не найважливіше завдання школи за умов національного відродження України. Тому процес формування національно свідомої особистості, майбутнього громадянина України повинен бути складовою частиною сучасної освіти. Одним із інструментів патріотичного виховання є кобзарство – історичний, мистецький і соціокультурний феномен, у котрому закладено унікальний код нашої нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями патріотичного виховання учнівської молоді займалися такі вчені, як В.О. Сухомлинський, М.Й. Боришевський, І.Д. Бех, К.І. Чорна,

С.П. Оришко та ін. Шляхи впровадження кобзарства як фактору патріотичного виховання актуалізовані у працях В.Г. Кушпета, С.В. Чайки, М.М. Чайки та ін. Однак аналіз літератури свідчить про необхідність подальших досліджень у цьому напрямі. Тому питання формування патріотичного виховання учнівської молоді засобами кобзарського мистецтва залишається відкритим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Кобзарство посідає важливе місце у формуванні та вихованні людини, що ідентифікує себе як патріота України. Цей жанр музичної творчості несе у собі великий потенціал для тих, хто зацікавлений у самовдосконаленні, саморозвитку і самовихованні.

Для досягнення мети у вихованні патріотично спрямованої особистості неможливо обійтися без супроводу вчителя, котрий повинен бути зацікавлений у вирішенні цієї проблеми. Завдання вчителя мистецтва як носія педагогічних знань полягає у систематизованому підході до патріотично-духовного виховання учнів за допомогою інструментів, унікальних у контексті загальної культури нації. Оскільки освітній процес сьогодні можна назвати бездуховним формалізмом, виникає гостра необхідність у вирішенні питання про патріотичне виховання учнівської молоді через поглиблене ознайомлення з кобзарським мистецтвом. Саме воно у рамках нашого дослідження виступає чинником формування патріотизму серед підростаючого покоління.

Мета статті. З огляду на вищезазначене мета статті полягає у висвітленні загальних положень про кобзарство як складової частини патріотичного виховання учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Для кожної свідомої особистості музика її народу – це школа виховання, світосприйняття, світогляду. Художні образи, ідеї, мораль, думка творів впливають на формування національної самосвідомості із глибокого дитинства і супроводжують протягом життя.

Народна музика, зокрема творчість кобзарів, завжди виконувала одні й ті самі функції – виховувала патріотизм, національну самосвідомість, формувала естетичний смак, а згодом стала одним із факторів духовної зрілості та культурного розвитку особистості. Педагогічна думка, освіта й виховання формуються за певних історичних, економічних, соціальних умов відповідно до потреб суспільства, тому для розуміння витоків національності освіти й педагогіки необхідно знати історичні обставини, за яких виникли ті чи інші культурні ідеї, педагогічні праці, методи, організаційні форми навчання та виховання [1, с. 3].

Кобзарство є складовою частиною народної музичної культури України. Народну пісню можна використати у виховній роботі з певною віковою категорією дітей як ефективний сугестопедійний

засіб, який природно й непомітно для учня торкається найпотаємніших струн його душі та справляє сильний виховний вплив, збуджуючи яскраві емоційні переживання й естетичні почуття [11, с. 35].

Науковиця О. Гданська дала вичерпне визначення поняттю кобзарського мистецтва: «Кобзарське мистецтво – це озвучене світовідчуття, що сполучає в собі глибокі властивості та взаємодію суспільної свідомості та музичної культури українців» [3, с. 4]. Т.Є. Мартинова також дає характеристику кобзарському мистецтву саме у контексті збереження унікального коду української нації: «Кобзарство та кобзарська творчість як соціокультурний феномен сприяли формуванню історичної та етнічної свідомості українців через героїзацію минулого й уявлення про унікальність свого етносу... Кобзарські думи стали матрицею української національної ментальності, гарантом самозбереження українського етносу» [9, с. 15].

Щоб більш ґрунтовно підійти до проблеми патріотичного виховання, необхідно дати визначення ключовому поняттю. Так, тлумачний словник української мови визначає патріотизм як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народу, готовність для них на жертви та подвиги» [10, с. 223]. Патріотичне виховання передбачає виховання патріотичних почуттів, означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини, вивчати бойові традиції та героїчні сторінки українського народу. Виховання громадян України має національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості. Сучасна модель виховання враховує особливості сьогодення, оскільки цього вимагають соціально-економічне становище країни, моральний і духовний стан українського народу, подальший розвиток культури, науки [5].

Дотепер до кінця не розкрито потенціал кобзарства у процесі виховання молодого покоління. Лише дослідження певних фольклорних текстів і писемних праць уможливило певний висновок і подальше вивчення проблеми, пошук нових шляхів використання зразків кобзарського мистецтва у шкільній педагогіці. Відповідно, необхідно виокремити історико-культурний аспект появи та розвитку кобзарства, що допоможе у виявленні його основних виховних властивостей.

Історичні події та соціальні потрясіння український народ звик оспівувати у піснях і билинах, козацька доба стала дуже багатою на нові жанри в музиці – з'являється велика кількість козацьких пісень, маршів, дум, плачів, у яких оспівувалися мужність, відвага того чи іншого героя, козацький побут або охоплювався певний невеликий проміжок часу. Найпопулярнішими сюжетами були, звісно ж, про військові походи. Перші виконавці козацького епосу – мандрівні козаки-кобзарі. Їхнім

основним обов'язком була підтримка бойового та патріотичного духу козацтва. «Доба козащини, – як зазначають В. Бокань і Л. Польовий, – період жорстоких воєн і безоглядної романтики, творення держави та формування нації» [2].

Думи – це жанр історичних пісень, що зародився разом із появою козацтва. Розквіт цього жанру припадає на XVII ст. В українську фольклористику термін «дума» вперше вводить М. Максимович, видатний вчений-енциклопедист, фольклорист, етнограф, історик. Цей жанр народної пісні притаманний лише українському пісенному фольклору. Думи оспівували героїзм і патріотизм у період боротьби проти тиранії й поневолення, утверджували ідеали свободи, справедливості, честі, людської гідності [7, с. 63].

Ми переконані, що думи могли б і не виникнути, якби доля країни не змінювалася так бурхливо і трагічно. В тій чи іншій музичній композиції, що за змістом схожа на козацьку думу, зміст рідко передає позитивні емоції розповідача чи співця. Зазвичай у думах ідеться про події та результати війни, про тугу за Батьківщиною, про прагнення свободи й утвердження справедливості та добра у країні.

Українське кобзарство, яке виникло у процесі активного розвитку народної музичної творчості, утворювало окрему ланку української культури, і це явище досі є унікальним. Інструмент, що використовувався для акомпанементу, сьогодні відомий як кобза. Очевидно, що її походження не українське, а походить від тюркського струнно-щипкового кобизу.

Власне, кобзарі і є першими авторами та виконавцями козацьких дум, хоча до тоді в українців уже була доволі розвинена основа – героїчний епос, що ліг в основу дум. Одне із визначень жанру українських дум – «це народні епіко-ліричні пісенні твори героїчного, рідше соціально-побутового змісту» [8, с. 261].

Перші відомості про кобзарів-бандуристів знаходимо в польських хроніках XV–XVI ст. Так, відомий дослідник історії польської та чеської музики І. Белза у своїй 3-томній праці «История польской музыкальной культуры» вказує, що в 1441 р. при дворі польського короля з династії Ягеллонів згадується з-поміж інших двірських музикантів і бандурист Р. Тарашко, а в 1415 р. – лютніст Стечко. Характерною жанровою рисою є вільна імпровізаційно-речитативна будова мелодії, її астрофічність, тобто відсутність поділу на строфи [6, с. 33].

На жаль, історично склалося так, що більшість імен великих кобзарів забуті, але їхня творчість залишила значний музичний спадок. Історія зберегла лише деякі імена. Одним із видатних професійних мандрівних кобзарів був Остап Вересай.

Висока художність і доступність надають народній музиці, зокрема кобзарству, великого педагогічного значення. Найкращі її зразки допо-

магають виховувати в особистості високі моральні, естетичні, світоглядні, художньо-естетичні якості, розвивати інтерес до культурної та національної спадщини [4, с. 70].

Оскільки кобзарство містить не лише певні образи та хронологію пережитих подій, слід звернути увагу на його виховний потенціал, своєрідну красу, простоту сприймання. Ці чинники впливають на формування патріотизму та національної самосвідомості особистості.

Іноді переживання, що виникають у процесі ознайомлення з кобзарством, здатні вплинути на свідомість людини та спровокувати процес морального і духовного самовиховання.

Слід пам'ятати, що у минулому основним джерелом виховання та становлення дитини у суспільстві була саме народна педагогіка. А народна музика у розмаїтті її жанрів як один із методів впливу була одним із основних носіїв педагогічної та виховної мудрості.

Із початку минулого століття тривають певні руйнівні процеси, які витіснили основні цінності та замінили їх на більш практичні, але духовно беззмістовні. Впродовж XX ст. під впливом комуністичної ідеології цілеспрямовано і наполегливо руйнувалися засади національних морально-духовних цінностей, надбання народної педагогіки. Зі свідомості, з етнічної пам'яті витравлювалися такі духовні цінності, як честь, совість, культ Матері й Батька, культ родини, свободи, віри, національної гідності, святості, етнічної ідентичності та багато іншого [12, с. 416].

Внаслідок вищезгаданих політичних і соціокультурних подій народна музична творчість як виховний чинник і народно-педагогічний інструмент сьогодні сприймається лише як історична пам'ятка. Питання щодо актуальності вивчення та вирішення цієї проблеми залишається відкритим.

Історичне обґрунтування актуальності кобзарства з метою патріотичного виховання доводить, що за сучасних реалій музичне мистецтво кобзарів виступає чи не єдиним способом продемонструвати учням, наскільки унікальною і неповторною є українська нація, її культура і менталітет.

Попри вищезгадане, в сучасній Україні відбувається процес національного відродження. Громадяни різних поколінь усвідомлюють свою національну ідентичність і самобутність культури. Кобзарство у цьому контексті виступає унікальним явищем, котре не має аналогів у жодній країні. Саме тому, коли йдеться про формування патріотизму серед учнівської молоді, кобзарство грає роль виховного фактору.

Беручи до уваги кобзарство як культурно-історичне явище, варто зауважити, що ознайомлення з ним не повинно бути поверхневим, формалізованим. На жаль, саме такий підхід практикується у більшості українських шкіл. За відсутності іні-

ціативи від учителів до вивчення кобзарського мистецтва учні не проявляють інтересу до цього феномену, надаючи перевагу іншим способам проведення позаурочного часу. Така тенденція, звісно, може розцінюватися лише негативно; однак це поштовх для того, щоб оптимізувати навчально-виховний процес і зробити акцент на патріотичному вихованні учнів.

Однак виникає інша проблема – які методи будуть оптимальними для виконання задачі патріотичного виховання учнівської молоді? Виходячи з того, що кобзарство є невід’ємною складовою частиною музичної культури України, ознайомлення школярів із цим жанром найбільш органічно поєднується з уроками музичного мистецтва. Учителю, який не лише зацікавлений у патріотичному вихованні учнів, а й має всі необхідні інструменти, має змогу повноцінно і змістовно викладати матеріал, використовуючи передові педагогічні технології.

Так, на уроці музичного мистецтва учитель може не лише провести лекцію, а й організувати слухання зразків кобзарського мистецтва. Такий комбінований урок може використовуватися як основа; але для того, щоб заохотити учнівську молодь до поглибленого вивчення кобзарства, слід організовувати позаурочні заходи або уроки, в рамках яких учні самостійно готують доповіді й аудіоматеріали згідно із завданням педагога.

На уроках і позаурочних заходах потрібно акцентувати увагу на тому, який зв’язок існує між кобзарством і патріотизмом, любов’ю та повагою до Батьківщини. Відповідно, добірка аудіоматеріалів для слухання повинна співвідноситися із цим принципом за своїм змістом і смисловим навантаженням.

Саме текст кобзарських пісень, дум є найважливішим чинником у формуванні патріотизму серед учнівської молоді. Ми вважаємо використання зразків кобзарського мистецтва доцільним у контексті патріотичного виховання школярів, оскільки воно відображає не лише історичну основу держави, але і є неповторним культурно-музичним феноменом.

Висновки. На жаль, окреслені питання і пропозиції залишаються відкритими з огляду на різні об’єктивні причини. Насамперед проблема у часовому ресурсі: урок мистецтва триває одну акаде-

мічну годину (45 хв), що не дає можливості втілити усі плани стосовно ознайомлення учнів із кобзарством. Інші проблеми є доволі суб’єктивними. Це неготовність учителів приділяти увагу патріотичному вихованню учнів, відсутність у них зацікавленості у поглибленні національної самосвідомості учнів, а також низький рівень музичної культури та професійної підготовки. Для того, щоб патріотичне виховання у сучасних школах відбувалося повноцінно, а не поверхнево і формально, необхідні фундаментальні та різнопланові реформи освітнього процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барвінський В.О. Огляд історії української музики : монографія. Київ : Либідь, 2002. С. 691–718.
2. Бокань В.А., Польовий Л.П. Історія культури України : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2002. 256 с.
3. Гданська О.П. Формування гуманістичних орієнтацій у студентів вузів культури (На матеріалі кобзарського мистецтва) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1998. 18 с.
4. Дідич Г.С. Вплив народної музики на морально-естетичне виховання школярів. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2014. № 125. С. 67–70.
5. Загородня А.Б. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_11 (дата звернення: 03.07.2020).
6. Кияновська Л.О. Українська музична культура : навчальний посібник. Тернопіль, 2000. 160 с.
7. Корній Л.П., Сюта Б.О. Українська музична культура. Погляд крізь віки : монографія. Київ : Музична Україна, 2014. 608 с.
8. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2006. 592 с.
9. Мартинова Т.Є. Вплив кобзарства на формування національної самосвідомості українців : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Київ. 1999. 19 с.
10. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / ред. В.А. Яременко, О.Л. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 3. С. 223.
11. Отич О.М. Естетико-педагогічний потенціал української народної пісні : навчальний посібник. Полтава, 1998. 35 с.
12. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям : вибрані твори в 5 т. Київ, 1977. Т. 3. С. 189.